

OPPORTUNITIES FOR CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT ALONG THE RIVER STRUMA VALLEY

Abstract: Cultural tourism is not only the basis of our national self-confidence, but it is also part of a profitable business that we continue to underestimate. This requires its stakeholders in Bulgaria to work seriously and in coordination to form an effective marketing mix, through which to establish our country on the international market as an attractive destination for cultural and cognitive tourist visits. This also applies to the municipalities along the Struma River valley. Some of the small villages are almost entirely dependent on the development of tourism. This determines our interest in the problem and the motives to look for opportunities for the development of cultural tourism.

Based on the modern achievements in the theory and practice of tourism in our country, the aim is to analyze the opportunities for development of cultural tourism in this region in order to reveal opportunities for its development in the future.

Author information:

Milena Stoyanova

Assoc. Prof. PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ m.stoyanova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

cultural tourism, holy places, churches, monasteries and sanctuaries.

Ekaterina Keremidarska

Assoc. Prof. PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ k.keremidarska@shu.bg

🌐 Bulgaria

ВЪВЕДЕНИЕ

Официално появата на явлението „културен туризъм“ се поставя с приетата от 17-та сесия на Генералната асамблея ЮНЕСКО (16.09.1972 г.) в Париж “Международна конвенция за запазване на световното природно и културно наследство”. Конвенцията е продиктувана от загрижеността за бъдещото опазване и съхранение на природата и световното материално културно наследство. В нея е заложена идеята, че културно-историческото наследство на отминали цивилизации е безценно, трупано с хилядолетия и може да бъде съхранено само от масов, международен наследник, а не само от държавата на територията, на която се намира.

Друго значимо събитие за целенасоченото развитие на културния туризъм е 1976 г., когато ИКОМОС подготвя хартата на културния туризъм. През 1999 г. Хартата се променя в Международна харта на обектите на културния туризъм. В тези документи широко се застъпва идеята за регулиране на взаимоотношенията между туризма, местата и обектите, значими за човешката цивилизация като цяло. На практика тези документи поставят основите на ползотворна интеграция, връзките и зависимости между култура и туризъм, степента на ползване на културното наследство от туризма. В страната се намират и пет обекта на недвижимото културно наследство¹. България е на трето място в Европа, само след Италия и

¹ UNESCO, Key Facts and FIGURES on Bulgaria/ UNESCO Cooperation. 2017.

Гърция, по брой археологически културни ценности. В страната има и 33 археологически и 10 етнографски, архитектурни и исторически резервата, разкрити са около 1000 гробни съоръжения и тракийски съкровища². Същевременно обаче България не е достатъчно разпознаваема като дестинация за културен туризъм и практикуването на културен туризъм е съпътстваща, а не основна дейност в туристическите пътувания. Природните дадености на България допускат по-специални форми на туризъм, като спелеоложки туризъм, катерачество, екстремни спортове и др. Съчетаването им с културен туризъм води до повишаване на привлекателността на регионите.

България е една от най-старите европейски държави и наследник на древни цивилизации. Страната притежава богато културно наследство – около 40 000 регистрирани обекта от различни исторически епохи, от които над 10 000 с национално значение. В Списъка на световното културно и природно наследство на UNESCO са включени седем културни и два природни обекта от България, а номинация очакват още шестнадесет. Наред с традиционните форми на туризъм, страната ни разполага със забележителни природни и културно-исторически ресурси за развитие и на алтернативни форми на туризъм – селски, еко и културен туризъм. Културното ни наследство без съмнение предизвиква голям интерес у българските и чуждестранните туристи. Трябва да се отбележи, че потенциалът му в България способства и за развитие на смесени форми на туризъм, при които се посещават както културни, така и природни забележителности. Културно-историческото наследство има голямо значение за диференциране на туристическото предлагане. Общо е мнението, че България разполага със значително културно наследство, което има притегателна сила за туристите. Подробно то е анализирано от М. Рибов³. Част от това наследство е включено в листата на световното културно наследство. Шансът да се съхрани това богато наследство е в развитието на културния туризъм.

РЕСУРСЕН ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА КУЛТУРЕН ТУРИЗЪМ ПО ДОЛИНАТА НА РЕКА СТРУМА

Кое прави долината на река Струма привлекателна атрактивна дестинация за културен туризъм?

Река Струма извира на 250 m южно от връх Черни връх във планината Витоша. Тя преминава през областите - Пернишка, Кюстендилска и Благоевградска в България и през област Централна Македония (Гърция) се влива в Струмския залив на Бяло море. Дължината на коритото ѝ е 415,2 km, от които на българска територия 290 km, а останалите са в гръцка територия. По долината си, реката преминава през 48 селища и градове, от които 43 са в България и 5 селища в Гърция. Беломорското течение по долината създава благоприятни климатични условия и удобни транспортни връзки с населени от дълбока древност селища.

Долината на река Струма (Стримон или Стримонас на гр.ез.) заема обществено място в земите на Югозападна Тракия през Античността. Тя е контактна зона между траки, македонци и гърци и е предпоставка за специфични миграционни и етнорелигиозни процеси на фона на гръцката колонизация през архаичната епоха⁴.

По течението на реката са разположени десетки природни, археологически, архитектурни и туристически забележителности; живописния Земенски пролом с дължина 22 km, каньовиден, всечен дълбоко в мезозойски пясъчници, варовици и долмени. Във варовиците са образувани пещери, карстови извори, земенските скални пирамиди, бигорният водопад Скакавица и др.

² NSURTRB 2014-2030. 2014: Aktualizirana veriya 2016.

³ Ribov, M., D. Tadarukov, T. Parusheva, M. Yaneva, T. Toncheva, E. Velikova. 2007: Osnovi na turizma, Chast III, UNSS, Sofia, pp. 110-117.

⁴ Mitrev, G. 2012: Dolinata na reka Struma prez Antichnostta (plemena I selishta). Kniga Purva, Izd. Ekobelan, Asenovgrad.

В тази туристическа дестинация преобладават зони с различни природни или предизвикани от човека характеристики, които привличат местните посетители или туристи за реализиране на разнообразие от дейности. Когато една дестинация благодарение на инициативата на местните жители се посещава от туристи, които стават повече от местните жители, през активния туристически сезон, то тази дестинация е атрактивна и може да доведе до нови инфраструктури и контрол на сезон (м.май – м.септември). Тя може стане приоритет на национално ниво в развитието си. Когато туристическата дестинация, загубва своето привличане, то тогава се засилват продажбите на недвижими имоти и на преден план изникват екологични, социални и икономически проблеми за запазване и подобряване на физическото и психично здраве.

Културно-историческият туризъм има интерес към историята и свързаните с нея паметници, обекти и места в посещаваната дестинация.

При организирането на културен туризъм по долината на река Струма, трябва да тръгнем от надвисналата над долината на реката - Пернишка средновековна крепост, разположена на неголямо скалисто плато в югозападната част на гр. Перник. Запазените ѝ останки очертават многоъгълна крепост, построена вероятно по времето на хан Омуртаг. Археологически находки датират крепостта на това място още от VI-V в. пр.н.е. Крепостната стена е с дебелина 2 m и очертанията ѝ следват естествените възвишения на платото. Смята се, че тази тракийска крепост е една от най-значимите в българските земи, по сведения от археологически проучвания⁵.

Известен владетел на крепостта в началото на XI в. е боляринът от прабългарски род Кракра. За него се носят много легенди и песни, но крепостта придобива най-голяма популярност, когато става арена на военни действия между България и Византия. Византийският хронист Скилица описва борбата на българите, водени от управителя на Пернишката крепост Кракра срещу войските на византийския император Василий II. Крепостта е издържала на яростните обсади през 1004 и 1016 г. Крепостта Кракра е завладяна последна от византийците, след 88-дневна обсада, при която византийците дават много жертви. Средновековната крепост запазва стратегическото си значение и през времето на византийското владичество.

В непосредствена близост до крепостта се намира местността „Кървавото“ в която се е намирала пещерата на отшелника Св. Иван Рилски, който и до днес се смята за закрилник на гр. Перник.

В крепостта са запазени основи на жилищни сгради и основи на три християнски храма – кръстокуполна черква, голяма трикорабна базилика и една от малко известните двуетажни припортни черкви-гробници. При археологически разкопки е открит и сребърен печат на цар Петър, който е единствен намерен досега сребърен печат на владетел от това време. Легенда разказва, че цар Петър е бил в крепостта на път за срещата му в планината Рила със Св. Иван Рилски.

Следващият обект на културния туризъм е Земенския манастир „Свети Йоан Богослов“, основан по време на Първото българско царство (681-1018). За този период свидетелстват откритите по-стари стенописи и някои елементи от украсата му. Манастирът се намира в началото на Земенския пролом, на левия бряг на река Струма, в североизточните склонове на Конявската планина. Църквата е построена през XI-XII в. Тя е кръстокуполна и триабсидна. В нея са запазени части от стенописи, които датират около XII в.⁶. В един от тях е изобразен сюжетът „Отхвърляне даровете на Йоаким и Анна“. В него личат останки от изображенията на

⁵ Hristov, K. 2007: Kreposti v otbranitelniya krug na Krakra Pernishki: nad s. Zhitusha, s. Klenovnik, s. Izvor, s. Uglyartsi, s. Dragomirovo, s. Debeli lag, s. Baykal. ET “Vasil Petrov-Tsvetelina”.

⁶ Мавродинова, Л. Надписите и датировката на стенописите от втория слой в земенската църква „Св. св. Йоан Богослов“, Известия на Исторически музей Кюстендил, Кюстендил, т. X., 2005 г

царска особа – Давид или Соломон, или част от изображение на Св.св.Константин и Елена. Запазени са и ктиторските портрети на деспод Деян и жена му Доя, които датират към XIV в. Всички стенописи в църквата са реставрирани. В църквата има единственото изображение на „Св.Иван Рилски” с монашеска качулка на глава.

През 1334 г. владетелят на Велбъжкото княжество дарява средства за ново изографисване на храма⁷.

Земенският манастир „Свети Йоан Богослов” съхранява в себе си много тайни на богомилството. Според легенди в манастира богомилите са закодирали българския знак – звезда със седем лъча – символ, който обединява хората, изповядващи различни религии.

Масоните също проявяват интерес към стенописите в манастира и изследват тайните знаци, изобразени преди векове. Местни жители на Земен разказват, че те имат особен интерес към стенописа, представляващ битова сцена на ковачи, които изработват „гвоздейте,” с които е прикован разпънатия на кръста „Христос”.

Стенописите в манастира са с живи и реалистични образи, съхранени напълно автентично до наши дни. Най-старият и единствен стенопис, запазен от първото зоографисване на манастира е на „Света Анна” и датира от XI в. В стенописите от второто зоографисване на манастира през XIV в. интересен е стенописа на „двойния Христос”. В него „Христос” има два образа по време на обичайното причастие, в което той не е изобразен типично с хляб в едната и вино в другата ръка. Левият образ на „Христос” раздава хляб, а десният разлива вино, докато апостолите са разделени на две групи по шестима.

В черквата интерес предизвикват и шестте ктиторски портрета, един от които е на неизвестен феодал и съпругата му. Техният портрет има голяма художествена стойност и се сравнява с образите на севастократор Калоян и Десислава от Боянската църква край София.

Земенският манастир е единственият в България, който има кубична форма, с размери 9x9x7 m, а 4-метровия купол е вписан в квадрат и така височината на храма е 11,2 m.

През 1867 г. е направен ремонт с цел разширяване и дострояване на нова манастирска сграда. Манастирът е обитаван от монаси до 1966 г.

Съществува предположение, че през Средновековието, кръстоносните походи са преминали през манастира, търсейки храма на Соломон по писмените знаци, изобразени на стените. Има и предание, че в миналото, кардинал от Ватикана предрича, че храмът ще спаси света от разрушение. Хората намират в това предание причината, манастирът да се съхрани през вековете на размирни времена на робство – византийско и турско.

През 1966 година е обявен за паметник на българската култура и е филиал на Националния исторически музей, в който се съхраняват образци от живописата на българското Средновековие.

Излизайки от светата обител на Земенския манастир, туристите навлизат в Земенския пролом на река Струма. Той е каньоновиден пролом с дължина около 22 км. Всечен е дълбоко в мезозойски пясъчници, варовици и доломи, сред които преобладават варовиците. В тях са образувани пещери, една от тях е пещерата на” Св. Иван Рилски намираща се от левия бряг на реката с карстов извор в землището на селата - Гърбино и Полска Скакавица. В северната част на пролома, високо над десния бряг на река Струма са разположени Земенските скални пирамиди с различни форми, създадени в триаските варовици, които са природна забележителност, признати през 1968 г. с площ 13 ha. Известни са и някои от имената на тези пирамиди – „Иванов камък”, „Сарая”, „Църни дупки” и др. От дясно на реката се намира друга

⁷ Марди-Бабинова, В. и Б. Илиева, Новооткрити стенописи в църквата на Земенския манастир. Изкуство, 1972. кн.10, с.12-14.

природна забележителност – 70-метровия водопад „Скакавица”, образуван по откоса на травертинова тераса. Обявен е също за природна забележителност през 1968 г.⁸

Река Струма прави забележителни меандри и при село Ръждавица излиза от пролома и навлиза в Кюстендилската котловина. В най-ниската и тясна част на котловината, разположено от двата бряга на реката е село Невестино, с построен над реката средновековен Кадин мост. Няма запазени писмени сведения за възникване на селото, но тракийски гробници, разположени в близост до минералните извори говорят за наличие на тракийско селище още в древността. Селото е споменато в Желепкешанския регистър от 1576 г.⁹

Интересна е архитектурата на самия Кадин мост. Мостът е дълъг 100 m и широк 5 m, изработен от гранитни блокове. Има 5 свода със сталактитови орнаменти и розетки на колоните, които носят конструкцията му. Във всяка колона са оставени отвори, през които водата да се изтича при пълноводие. Според надписа на турски език върху каменна плоча, зазидана в източният парапет, се съобщава, че мостът е изграден в периода 1469-1470 г.

Река Струма, пълноводна и буйна, понякога лениво тече през селото. Изграденият преди близо пет века мост, извисява гордо снага и величествено отразява слънчевите лъчи върху водата на реката. Името му „Кадин мост”, „Кадън кюпраси” или „Невестин мост” е обвито в легенди и предания, свързани с неговото изграждане.

Първата легенда е свързана със съдбата на Струма невеста и трима-братя строители, зидари. Дълго време те строят моста, но направеното пред деня, водата го отвличала през нощта. За да запазят достойнството си на добри майстори, те решават да се позоват на народното поверие да вградят в строежа на моста, сянката на една от съпругите им. Уговорката била, коя от жените дойде най-рано да донесе храна, нея да принесат в жертва на строежа. Първа дошла Струма невяста с малко дете на ръце, съпруга на най-малкия брат Манол. Майсторите я зазидват в строежа, но тя ридайки ги моли да оставят отвори за очите и гърдите ѝ, за да може да храни малкото си дете. В преданието се разказва, че когато реката приижда и е много буйна, в бученето на водата се чувал плачът на Струма невеста. И днес, вярвайки на тази легенда жени, с малки деца идват на моста, отчупват малко камъче от него, варят го във вода, която изпиват. Смятат, че тази отвара ще увеличи кърмата им, с която хранят детето си¹⁰.

Втората легенда за изграждането на моста е сватбата на Струма невеста, която била от съседното село. Сватбарите когато я довеждат в селото на младоженеца, на брега на реката ги среща турската войска на Султан Селим. Повечето от сватбарите се разбягват, но невестата се изправя пред султана, покланя се три пъти и го дарува с невестинските си дарове. Султанът е впечатлен от нейната хубост и смелост. Уважението, което тя отдава на него и войската му, го кара да я попита какво да и подари за сватбата, а тя му отговаря: да изгради „кюпрюл”/мост/ на реката, та когато ходи на гости при майка си да не си мокри „нозете”. И затова населението нарекло моста „Кадън кюпреси” или в превод „Невестин мост.”

Третата легенда е свързана с името на реката. По време на турското робство в този район били потурчени всички млади жени. Само красивата невеста Струма, живееща до брега успяла да се спаси. Но в един слънчев ден, тя влязла да се къпе в реката. Вижда я случайно един турчин и се нахвърля върху ѝ. За да се спаси от турчина, невестата се хвърля във водата. Реката обръща течението си, защото не иска тази хубост и доброта да се погуби. Турчинът се хвърля върху невестата и с нож разпорва корема ѝ, а тя носела в утробата си дете. Реката потресена от тази жестокост, приела името на невестата Струма.

⁸ Nauchnoinformatsionen tsentur “Bulgarska entsiklopediya”. 2012: tom 5, Sofiya.

⁹ Entsiklopedichen rechnik Kyustendil A-YA. 1988: Sofiya.

¹⁰ <https://darikradio.bg/kakvo-se-krie-zad-magiata-na-kadin-most> (21.11.2021)

По-непопулярна и по-малко известна е легендата, че мостът е построен по настояване на местен турски съдия „кадия“ и от там получава името Кадин мост. Но в тази легенда не се споменава името на река Струма и името Невестино.

Преминавайки през живописното дефиле на река Струма, се минава през ваканционно селище Пастух и близо на 1 km от селището на десния бряг на река Струма се намира късносредновековната българска църква „Свети Иван Рилски“. Тя е еднокорабна, едноабсидна с открит притвор, с размери 7,50x3,50 m. Състои се от наос, притвор и полукръгла абсида. Откритият притвор е единствен пример при еднокорабна църква от това време в Западна България¹¹. Църквата е изградена през XVI в. от зидария с речни камъни, обработени бигорови блокчета и червени тухли, споени с бял хоросан. В миналото е била изцяло изписана от вътрешната си страна, но при реставрацията няма запазени стенописи.

Късносредновековната църква „Свети Иван Рилски“ е архитектурно-строителен паметник на културата от местно значение (1968) и художествен паметник на културата от национално значение (1969).

Течението на река Струма ни отвежда до „Бобошевския Йеросалим“, разположен на двата бряга на река Струма. Бобошево е селище с древна и богата история. На територията му, северно от него, в местността „Мърдица“ е съществувало антично селище, през което минавали важни търговски пътища, свързващи тракийските и антични селища – Германея (днешното селище Сапарева баня), Скаптопара (днешният Благоевград) с античния град Пауталия (днешният град Кюстендил).

Важна старина свързана с историята на селището е и средновековната крепост „Градището“ за която се предполага, че през късното Средновековие тук се е намирала монашеска обител – Манастир Градище.

Този район по поречието на река Струма влиза в пределите на българската държава при владетеля Хан Крум (803-814). След приемане на християнската религия, Струмската област се превръща във важен културен и духовен център. В началото на X в. е основан Руенският манастир „Св. Димитър“, в който е бил монах „Св. Иван Рилски“. От X-XII в. е основана и средновековната църква „Св. Тодор“ в местността „Селище“, която днес се намира в недобро състояние¹².

За първи път името на селището се споменава с днешното име Бобошево в един ръкопис от 28.03.1526 г. по времето на Султан Сюлейман I (1520-1566). В този ръкопис, Бобошево се споменава като частно владение „мюлк“ на Есмихан Султан, дъщеря на Султан Селим II (1566-1574) и жена на великия везир Мехмед паша – Соколлу. По тази причина селището е било привилегировано, а населението е живяло спокойно, необезпокоявано от властта и се развивало свободно. Не случайно, през този период XV-XVI в. в Бобошево и района са съградени множество църкви – „Св. Илия“, „Св. Димитър“ (в Бобошевския манастир) и „Св. Атанасий“ (намираща се в гробището на Бобошево), както и „Св. Петка“ и „Св. Никола“ в съседното на Бобошево село Вуково¹³.

В Бобошево и околностите му има осем оброчища и параклиси, на чието място някога са се издигали черкви¹⁴: Св. Спас, намира се северно от града Бобошево, отдясно на пролома на река Струма, като на отсрещния бряг на реката е издигната кула на някакъв войвода и местността се нарича „Бранище“; Оброчището „Св. Никола“ се намира на запад от оброчището на „Св. Спас“ (в Буровите ниви, където преди 100 години са се издигали каменни зидове на

¹¹ Stoykov, G. 1961: Kultovi i obshtestveni sgradi iz Trunsko, Breznishko i Kyustendilsko. V: Kompleksni nauchni ekspeditsii v Zapadna Bulgariya prez 1957-9-1958, Sofiya, pp. 117 – 120.

¹² Mikov, V. 1928/1929: Tsurkvata „Sv. Todor“. V: Izvestiya na Arheologicheskiya institute, V tom, p.33.

¹³ Mavrodinov, N. 1934: Vunshnata ukrasa na starobulgarskite tsurkvi. V: Izvestiya na Arheologicheskiya institute, VIII tom, p.61.

¹⁴ Керов, I. 1935: Minalo i segashno na Boboshevo.

стара черква); Оброчището „Св.Петър и Павел”се намира на левия бряг на река Струма, на югоизток, в местността „Мръдища”, където някога се е издигала черква, от която днес няма следи. Това място е свързано с бягството на Св. Иван Рилски от родното му село Скрино. На юг от Бобошево, в местността „Топузака”се намира оброчището „Св.Троица” в лозята има каменен кръст, който сочи за съществуването на черква в миналото. На запад от „Св.Троица” в местността „Голям Миладинов порой” се намира параклиса „Успение Богородично”, построен върху основите на средновековна черква. На запад от параклиса, върху самото билото на южния руенски спусък се намира параклис „Св.Архангел Михаил”, построен върху основите на стара черква. Южно от Бобошево, наляво от пътя за с. Драгодан има параклис „Св.Георги” също построен върху стара черква. До Долнокрайненската чешма, от ляво на пътя се виждат основите на черква, но не се знае на кой светец е изградена.

Възрожденската черква „Св.Богородица”, построена през 1851 г. е една от най-внушителните представени храмове, строени в периода на Възраждането. През 1870 г. в двора на черквата е построено и двуетажно училище¹⁵.

Напусайки бобошевския пролом, река Струма прави десен завой на юг, в посока българо-гръцката граница. Един от най-интересните обекти в долината ѝ е праисторическо селище от епохата на ранния и късния неолит (8 000 г. пр.н.е.), състоящо се от повече 60 къщи, някои от които са двуетажни. Това откритие засега е най-голямото в България, но и сред световните археологически проучвания за този период¹⁶.

Праисторическото селище се намира в землището на село Мурсалево и е открито при строежа на ЖП линията София-Радомир-Дупница-Бобошево-Благоевград-Кулата през 30-години на ХХ в. След 2014 година при проектиране на трасе на Автомагистрала Струма са направени спасителни археологически разкопки и е проучено праисторическото селище от ранен и късен неолит – 8 000 г. пр.н.е.

Това е поредното доказателство за културно историческия интерес към долината на река Струма и отговор на въпроса - защо река Струма е атрактивна и интересна туристическа дестинация за туристите – българи и чужденци?

Всички туристи, които проявяват интерес към изброените паметници на културата в посочения регион, могат спокойно да организират едnodневни и двудневни маршрути до определените от тях обекти, без да се притесняват за нощуване и битово обслужване. Изброените обекти за културен туризъм се намират на необезлюдени места. Всички те са разположени в близост до градски центрове, които предлагат хотели и къщи за гости в приятен, традиционен стил.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Необходимо е да се проучи потенциала за развитието на културен туризъм по долината на река Струма, като се акцентира на четири направления: археология и история; архитектурни паметници; културни паметници; етнология. Резултатите от развитието на културният туризъм ще носят икономически ползи. А културните ресурси, когато се управляват правилно, могат да бъде генератор на траен икономически растеж в целевия район. Туризмът, разбира се трябва да бъде планиран така, че да не повлияе отрицателно на автентичността и физическия облик на културното наследство. Като цяло тенденцията е да се изгради национална и международна мрежа на фестивални мениджъри, аниматори, хотелиери, ресторантьори и т.н. и съответното изграждане на устойчив интерес на младите хора (като участници и потребители) към българския културен туризъм и по-специално този му нюанс, който е базиран на традициите и

¹⁵ Dremiszova-Nalchinova, Tsv. Slokoska. 1978: Arheologicheski pametnitsi ot Kyustendilski okrug, Sofiya.

¹⁶ Akchaology: Bulgarian dig finds 8 000-years old, double houses. The Sofia Globe. 19 May 2015. Arhivirano ot originala na 27 May 2015.

свещените места. Едновременно с това ще се съхрани тяхната уникалност и ще се осъзнае необходимостта от културния туризъм от местните хора като възможност за повишаване на доходите и създаване на работни места.

Факторите, които възпрепятстват развитието на културния туризъм в селищата са все още тромавото централизираното управление и финансиране на културните събития, както и проблемното изграждане на ясна стратегия и политика за устойчиво развитие на туризма (в частност и на културния туризъм) по места. Труден е достъпът до международни панаири и изложения и до текущата информация. Недостъпни са и програмите за финансиране на обучения в областта на маркетинга и мениджмънта. Културният туризъм изисква специфична инфраструктура и стопанска логистика. Те са под влияние на характера на собствеността и националната и общинската политика.

References:

1. UNESCO, Key Facts and FIGURES on Bulgaria/ UNESCO Cooperation. 2017.
2. NSURTRB 2014-2030. 2014: Aktualizirana veriya 2016.
3. Ribov, M., D. Tadarukov, T. Parusheva, M. Yaneva, T. Toncheva, E. Velikova. 2007: Osnovi na turizma, Chast III, UNSS, Sofia, pp. 110-117.
4. Mitrev, G. 2012: Dolinata na reka Struma prez Antinchnostta (plemena I selishta). Kniga Purva, Izd. Ekobelan, Asenovgrad.
5. Hristov, K. 2007: Kreposti v otbranelniya krug na Krakra Pernishki: nad s. Zhitusha, s. Klenovnik, s. Izvor, s. Uglyartsi, s. Dragomirovo, s. Debeli lag, s. Baykal. ET "Vasil Petrov-Tsvetelina".
6. Мавродинова, Л. Надписите и датировката на стенописите от втория слой в земенската църква „Св.св. Йоан Богослов“, Известия на Исторически музей Кюстендил, Кюстендил, т. X., 2005 г
7. Марди-Бабинова, В. и Б. Илиева, Новооткрити стенописи в църквата на Земенския манастир. Изкуство, 1972. кн.10, с.12-14.
8. Nauchnoinformatsionen tsentur "Bulgarska entsiklopediya". 2012: tom 5, Sofiya.
9. Entsiklopedichen rechnik Kyustendil A-YA. 1988: Sofiya.
10. <https://darikradio.bg/kakvo-se-krie-zad-magiata-na-kadin-most> (21.11.2021)
11. Stoykov, G. 1961: Kultovi i obshtestveni sgradi iz Trunsko, Breznishko I Kyustendilsko. V: Kompleksni nauchni ekspeditsii v Zapadna Bulgariya prez 1957 9 1958, Sofiya, pp. 117 – 120.
12. Mikov, V. 192891929: Tsurkvata "Sv. Todor". V: Izvestiya na Arheologicheskiya institute, V tom, p.33.
13. Mavrodinov, N. 1934: Vunshnata ukrasa na starobulgarskite tsurkvi. V: Izvestiya na Arheologicheskiya institute, VIII tom, p.61.
14. Кепов, I. 1935: Minalo I segashno na Boboshevo.
15. Dremsizova-Nalchinova, Tsv. Slokoska. 1978: Arheologicheski pametnitsi ot Kyustendilski okrug, Sofiya.
16. Akchaology: Bulgarian dig finds 8 000-years old, double houses. The Sofia Globe. 19 May 2015. Arhivirano ot originala na 27 May 2015.